

VILLE OKKONEN

Den konservativa kontinuiteten i Finlands skolväsende från mellankrigstiden till kalla kriget

Under 1960- och 1970-talen förbereddes, inleddes och genomfördes grundskolereformen i Finland. Detta innebar ett avståndstagande från det vedertagna skoltänkandet och förverkligandet av ett omtvistat skolsystem, enhetsskolan. Det gamla, konservativa skolväsendet som bland annat präglats av antikommunism, ifrågasattes. Vänsterns allt starkare ställning i riksdagen och, framför allt, i institutioner som av tradition varit högerinriktade, undergrävde de konservativas kulturella maktställningar. Högerkrafterna, som tidigare åtnjutit den egentliga prestige i samhällets ledning och kunnat diktera det finländska levnadssättet, förlorade sina ledande positioner. I en del historietolkningar har det understrukits att brytningspunkten kan förstås bara i förhållande till mellankrigstidens politiska stämningar.¹ Inbördeskrigets skugga hade gett näring åt en högerorientering som var mer extrem än någonsin, och som kraftigt begränsat vänsterns politiska svängrum.² De konservativa krafternas

-
1. Se till exempel Ville Okkonen, 'Ensimmäisen tasavallan jälkijyrinät ja jatkuvuudet koululaitoksessa', *Työväentutkimus – Vuosikirja 2018* (Helsinki 2018).
  2. Ville Okkonen & Ville Laamanen, 'Kansalaisuus, politiikka ja laillisuus Mäntsälän kapinan jälkeen', *Historiallinen Aikakauskirja (HAik)* 116 (2018:1), s. 27–28; Ville Laamanen & Ville Okkonen, 'Kansallisoikeistolainen itseymmärrys 1929–1932', *HAik* 117 (2019:2), s. 191–192; Pauli Kettunen, 'The Nordic welfare state in Finland', *Scandinavian Journal of History* 26 (2001), s. 226; Antero Jyränki, 'Kansanedustuslaitos ja valtiosäntö 1906–2005', Antero Jyränki & Jaakko Nousiainen (toim.), *Eduskunnan muuttuva asema. Suomen eduskunta 100 vuotta* (Helsinki 2006), s. 46–47.

inställning till händelserna 1918 kom under många år att prägla det samhälleliga livet, särskilt skolväsendet.³ I föreliggande uppsats undersöker jag denna långsamma, politiska vändning och dess betydelse för utbildningspolitiken.⁴

Inom den akademiska forskningen är skolsystemets utveckling inget nytt.⁵ Denna uppsats bygger vidare på det forskningsarbete som undersökt hur mellankrigstida fenomen segt hänger kvar i utbildningsdiskursen.⁶ Uppsatsen kompletterar och preciserar de befästa utbildningshistoriska narrativen, och anknyter till tidigare analyser av kontinuiteten i den konservativa ideologi som inspirerades av stämningarna efter 1918. Studien baserar sig huvudsakligen på riksdagshandlingar och tidningsartiklar. Kontinuiteten granskas främst genom den konservativa föreningen Finlands Samhällsskydds privata samlingar av dokument över tillställningar som ordnats för lärare och rektorer för olika lärarutbildningsanstalter. I fokus för uppsatsen står en rekonstruktion av 1920- och 1930-talens högersinnade utbildningspolitik och en analys av hur denna fortsatte att dominera under årtiondena efter kriget. I centrum står skolväsendets struktur, skolundervisningens anda och skolförvaltningens politiska egenskaper och det sätt på vilket dessa diskuterades i olika politiska organ. Enligt Sverker Lindblad och Lisbeth Lundahl är utbildningens uppgift att ”skapa kulturellt kompetenta personer och att motarbeta sådant som ses som mörka sidor, som ogudaktighet, barbari eller lättja”. Med utbildning skapas alltid, medvetet eller som en oavsedd följd av en medveten verksamhet, ”brister hos befolkningen”.⁷ Sålunda fokuserar uppsatsen på utbildningspoliti-

-
3. Sirikka Ahonen, *Yhteinen koulu. Tasa-arvoa vai tasapäisyyttä? Koulutuksellinen tasa-arvo Suomessa Snellmanista tähän päivään* (Helsinki 2003), s. 74–75; Oona Ilmolahti, *Eheys ja ennakoululu. Työväenyhteisön ja kansakoulunopettajiston jännitteinen suhde Helsingissä sisällissodasta 1930-luvulle* (Helsinki 2017), s. 164–165, 189–190, 485.
  4. Om forskningsområdet se till exempel Janne Holmén, 'Den demokratiska skolan. Om likvärdighet och delaktighet 1960–2020', Henrik Meinander et al. (red.), *Demokratins drivkrafter. Kontext och särdrag i Finlands och Sveriges demokratier 1890–2020*, Skrifter utgivna av Svenska litteratursällskapet i Finland 819 (Helsingfors 2017).
  5. Gösta Cavonius, *Från läroplikt till grundskola. Finlandssvensk folkskola under ett halvsekel 1921–1972* (Helsingfors 1978); Kyösti Kiuasmaa, *Oppikoulu 1880–1980. Oppikoulu ja sen opettajat koulujärjestyksestä peruskouluun* (Oulu 1982); Veli Nurmi, *Koulun-uudistusten taustatekijöitä 2. Yleissivistävä koulutus vv. 1959–1970* (Helsinki 1979).
  6. Se till exempel Okkonen, 'Ensimmäisen tasavallan', s. 29–30.
  7. Sverker Lindblad & Lisbeth Lundahl, 'Politik och makt i och över utbildning', Sverker Lindblad & Lisbeth Lundahl (red.), *Utbildning, makt och politik* (Lund 2018), s. 14.

kens mest centrala institutioner: dels makten över skolan och skolans uppdrag, dels makten över rektorer och lärare.⁸

Den aktuella tidsperiodens tankemodeller och politiska inriktningar skildras med hjälp av både partiväsendets begreppsapparat och mer nyanserade typologiseringar som kunnat rekonstrueras utgående från samtida aktörers självförståelse och källmaterial. Här åsyftar begreppet konservativ exempelvis de politiska krafter som inspirerades av byggandet av det vita Finland och 1918 års seger. Tack vare tidigare forskning är det känt att de konservativa kretsarna bekymrade sig över mittengrupperingarnas reformvänlighet och försonlighet gentemot vänstern. Begreppet fosterländskhet används som det förstods av den konservativa högern, inte som objektiv kategori. Inom tidigare forskning har den konservativa och klassmedvetna högern också karaktäriserats med begreppet nationalhöger (*kansallisoikeisto*).⁹ Syftet med denna uppsats är att ge diskussionen kring mentaliteten inom den nationella högern och rörelsens betydelse större klarhet. Avsikten är inte att granska enstaka lagstiftningsprocesser, utan att identifiera det politiska resonemanget och hur det levde kvar inom skolväsendet. Ny forskning har preciserat mellan- och efterkrigstidens politiska konturer och karakteristika. Med fakta som lyfts fram i uppsatsen argumenterar jag för den forskningsinriktning enligt vilken den konservativa högern, som nått betydande positioner i samhället under mellankrigstiden, behöll sitt inflytande under många årtionden. Detta gällde speciellt för den så kallade skolhögern, skolpolitiska aktivister som representerade den nationalistiska högern.

Eftersom konservatismen i allmänhet populariserades genom att man anklagade liberaler för naivism gentemot marxismen¹⁰, bör man också kritiskt analysera konservatismens tolkning av kommunismen. Utnyttjandet av ett visst kommunismbegrepp för konservatismens intresse har också väckt kritik inom forskningen.¹¹ Det är inte svårt att

---

8. Maria Jarl & Linda Rönnerberg, *Skolpolitik. Från riksdagshus till klassrum* (Malmö 2017), s. 13.

9. Laamanen & Okkonen, 'Kansallisoikeistolainen', s. 186–188; Ville Okkonen, '1970-luvun valtiosääntöuudistushankkeen historiallinen perusta', *Oikeus* 48:3 (2019).

10. Willie Thompson, *Ideologies in the Age of Extremes, 1914–1919. Liberalism, Conservatism, Communism, Fascism* (New York 2011), s. 44.

11. Oula Silvennoinen, Marko Tikka & Aapo Roselius, *Suomalaiset fasistit. Mustan saraksen airuet* (Helsinki 2016), 22–23; Laamanen & Okkonen, 'Kansallisoikeistolainen', s. 186, 199.

hitta exempel i tidigare forskning där studierna begränsas av sitt ställningstagande för konservatismen. I dessa studier beskrivs de finska konservativa som högsinnade och osjälviska fadersfigurer som blott strävade efter det allmänna bästa och präntade in en bokstavstrogen tolkning av nationen som bidrog till vinterkrigetets anda.¹² Om ideologin beskrivs så här, ter det sig som om de konservativa enbart hade sådana intressen som stämde överens med landets intresse.

Eftersom de konservativa till följd av elitänkandet motarbetade demokratins avancemang¹³, erbjuder utbildningspolitiken en unik synvinkel för att granska denna klassmedvetenhet. Det centrala teoretiska begreppet i uppsatsen är politisk socialisation, vilket innebär en process varmed politisk inriktning, känslor och en social självkänsla absorberas. Med politisk socialisation menas uppfostran som bidrar till vars och ens uppfattning om politisk kompetens.¹⁴ Det politiska språket betraktas som ett uttryck av ambitioner, ideal och hotbilder varigenom den konservativa uppfostringsideologin skapades. Genom samtidens utbildningspolitiska lägesbild och strävan rekonstruerar jag i den här uppsatsen det förändringstryck som den demokratiska utvecklingen framkallade mot de politiskt mäktiga meritokratiska institutionerna. Meritokrati är naturligtvis ett komplicerat begrepp. Med meritokratis ideologi avses i allmänhet att de talangfulla och utbildade bör få de viktigaste samhällsställningarna.¹⁵ Även om de konservativa vanligen ingick i de bildade klasserna, har tidigare forskning fäst uppmärksamhet vid den politiska bundenheten som en egenskap av den meritokratiska lämpligheten.¹⁶ Eftersom eliten alltid är tvungen att legitimera sin ställning borde man analysera vad olika lämplighetsdefinitioner innebar och hur en viss samhällsordning legitimerades på basis av dem.¹⁷

-
12. Se till exempel Pekka Suvanto, *Konservatismi Ranskan vallankumouksesta 1990-luvulle* (Helsinki 1994), s. 171, 177.
  13. Corey Robin, *The Reactionary Mind. Conservatism from Edmund Burke to Sarah Palin* (Oxford 2011), s. 15; Alberto O. Hirschman, *Rhetoric of Reaction. Perversity, Futility, Jeopardy* (Harvard 1991), s. 21–22.
  14. James S. Coleman, 'Introduction', James S. Coleman (ed.), *Education and Political Development* (Princeton 1965), s. 18.
  15. Bengt Gesser, *Utbildning, jämlikhet, arbetsdelning* (Lund 1985), s. 104.
  16. Laamanen & Okkonen, 'Kansallisoikeistolainen', s. 199.
  17. Shmuel Eisenstadt, *Social Differentiation & Stratification* (London 1971), s. 63.

Stridigheterna kring skolsystemet och medborgarvärdena

Mot slutet av 1800-talet, då det finländska medborgarsamhället började utvecklas och statsmaskineriet förstärkas, aktualiserades så småningom också frågan om utbildningsmässig jämlikhet. Till en början berörde frågan bara vissa kretsar. Socialdemokraternas och liberalernas strävan efter att demokratisera skolväsendet och bygga upp ett mer jämlikt samhälle stötte på kompakt motstånd.¹⁸ För vänstern var det faktum att majoriteten av lärarna representerade kristliga och högerriktade värderingar en allvarlig utmaning.¹⁹ Inbördeskriget 1918 komprometterade vänsterns yttranderätt i utbildningspolitiska frågor och krossade kulturborgarnas fosterländska idealbilder om folkbildning.²⁰ Inbördeskriget innebar en förskjutning högerut, men under en kort konsolideringsperiod nådde en del liberala och framstegsvänliga borgerliga politiker högt uppsatta poster, exempelvis inom skolstyrelsen.²¹ Vänstern och de liberala understödde genomgripande förändringar i skolväsendet, i synnerhet en demokratisering av grundutbildningen. Reformvänliga politiker ville genomföra en klar, offentlig och sekulär styrning i skolsystemet. Speciellt socialdemokraterna vidhöll att det existerande skolsystemet upprätthöll överklassens makt.

Inbördeskriget hade en tudelad inverkan på utbildningspolitiken. Å ena sidan lyfte kriget fram ”krav på en nydaning av skolväsendet”²², å andra sidan befäste kriget de konservativas bild av vänstern som landsförrädiska och ansvarslösa element. I början av 1920-talet understödde vänstern och liberalerna en enhetlig grundutbildning och allmän läroplikt. År 1921 stiftades lagen om läroplikt, vilken minskade kyrkans inflytande över utbildningen och det samhälleliga livet.²³ När den konservativa högern i slutet av 1920-talet blev starkare, samman-

18. Ahonen, *Yhteinen koulu*, s. 33–34; Ville Okkonen, *Peruskoulua vastaan – yksityisoppikoulu ja yhteiskuntajärjestys 1966–1975* (Turku 2017), s. 39–43; Okkonen, ’Ensimmäisen tasavallan’, s. 21–24.

19. Veli-Matti Autio, *Ensimmäisen tasavallan kulttuuripolitiikka 1917–1944. Opetusministeriön historia 4* (Helsinki 1986), s. 73.

20. Okkonen, ’Ensimmäisen tasavallan’, s. 23; Vesa Vares, *Yliopistotekijät. Turun Suomalaisen Yliopistoseuran 100 vuotta* (Turku 2017), s. 34–37.

21. Skolstyrelsens överdirektörer Mikael Soininen (1917–1924) och Oskari Mantere (1924–1942) representerade den reformvänliga borgerliga inriktningen som blev föremål för den konservativa högerns förakt.

22. Cavonius, *Från läroplikt till grundskola*, s. 40.

23. Taimi Iisalo, *Kouluopetuksen vaiheita keskiajan katedraalikoulusta nykyisiin kouluihin* (Helsinki 1987), s. 181.

drabbade skolstyrelsens överdirektör Oskari Mantere med Samlingspartiet och Lapporörelsen, i synnerhet med denna extremhögers vilja att göra de reducerade skolorna allena rådande.²⁴ Den konservativa högern försökte återställa det gamla skolsystemet och därigenom ge livskraft åt den gamla samhällsordningen. För att legitimera sina målsättningar betonade Samlingspartiet det politiska beslutsfattandets opolitiskhet.²⁵ Detta gällde speciellt skolväsendet som man ville skydda mot vänsterns ”osaklighet”. Ur Samlingspartiets och andra konservativa gruppers synvinkel fick det finländska levnadssättet en klart avgränsad innebörd. Detta essentiella nationella ideal splittrade dock högerkrafterna och blockerade slutligen Samlingspartiets påverkningsmöjligheter. I förhållande till senare tider är det värt att notera att vänstern hade en svag representation i de institutioner som högern uppfattade som meritokratiska.

För att avskaffa klassamhället ville socialdemokraterna och de vänstersinnade liberalerna genomföra en socialt motiverad utbildningspolitik. Genom satsningar på utbildning ville socialdemokraterna också förverkliga det socialistiska samhället. Dessa målsättningar avvek från de hotbilder som de konservativa byggt upp, där den nationella friheten ständigt var hotad. ”Viktiga förberedelser har gjorts; läropliktslagen var en betydelsefull sådan, kommunernas stöd till fattiga folkskolelever i form av undervisningsmaterial och inrättandet av skolkök är andra sådana förberedelser, men hela vårt skolväsende väntar ännu på den slutliga omläggningen, som skall tillfredsställa detta den sociala rättfärdighetskänslans oavvisliga krav”, sammanfattade *Arbetarbladets* ledare den 1 september 1922. Den konservativa högern ville däremot bibehålla de bibliska idealen och kyrkans auktoritet i fostringsfrågor. I synnerhet vädjade den konservativa högern till elitens förmenta ansvar som en opolitisk expert gällande det allmänna bästa. Ur de konservativas synvinkel var vänsterorienterade lärare en moralisk omöjlighet: den professionella trovärdigheten förutsatte en välvillig inställning till det vita Finlands institutioner.²⁶

I slutet av 1920-talet blev det inom de konservativa kretsarna längst ut på högerkanten allt vanligare med kampanjer där enskilda folkskollärare stämplades: de anklagades och förföljdes med hänvisning till

24. Autio, *Ensimmäisen tasavallan kulttuuripolitiikka 1917–1944*, s. 235.

25. Laamanen & Okkonen, 'Kansallisoikeistolainen', s. 193, 199.

26. *Arbetarbladet* 1.9.1922. Se till exempel Ilmolahti, *Eheys ja ennakkoluulo*, s. 256, 277, 297; Okkonen, 'Ensimmäisen tasavallan', s. 23–24.

kommunismen. Bertel Mattson, lärare i södra Österbotten, stämplades år 1928 som kommunist. Möjligen inspirerades den hårda linjens högerfalang av att Mattson år 1921 försvarat *Folkbladets* journalist, mot vilken Vasa Skyddsskär väckt pressåtal.²⁷ Sommaren 1930 blev han offer för en skjutning.²⁸ Enligt tidningen *Pohjan voima* hade elevantalet i Mattsons skola redan sjunkit till följd av föräldrarnas åsiktsyttring till förmån för Mattson.²⁹ Sensommaren 1930 blev högertidningarna intresserade av lärarparet L. A. och Martta Heimo och stämplade dem som kommunister.³⁰ Också i andra sammanhang blev lärarna föremål för kommunistanklagelser.³¹ I *Kansakoulun lehti* berättades om en episod i Heinävesi, där någon mitt i natten avfyrat militärgevärsskott mot lärarinnan Anna Turtias hem, varvid en kula hade genomborrat Turtias säng. Tidningen kopplade händelsen till högertidningarnas intensiva klappjakt.³² De skyldiga, hemmansägarsönerna Antti Rae och Väinö Pietarinen, dömdes av häradsrätten i Heinävesi blott för hemfridsbrott.³³ Att brottet inte gavs politisk innebörd vittnar om rättsväsendets och tidens anda. Rae hördes också senare som vittne i samband med en skjutningsincident: här var han i tillfälle att ge bakgrundsfakta kring en på orten bosatt socialdemokratis politiska verksamhet.³⁴

Extremhögerens tidning *Rintamamies* krävde den 26 september 1930 att vänstern skulle utrensas från folkskolväsendet och att doktor Kaarlo Franssila vid skolstyrelsen skulle avsättas. I samma anda påpekade *Satakunnan Kansa* den 30 augusti att det i många folkskolor fanns socialister och kommunister bland de anställda. Motsvarande situationsbild inspirerade extremhögerens uppvaknande i Åbo och drog också med sig skolhögeren. På det så kallade medborgarmötet den 9 december betonades att kommunismen var ett hot både i och mot skolväsendet. Samma möte utkrävde domar åt ”landsförrädarnas försvarare”.³⁵

Mot slutet av årtiondet gav den partiella vänsterglidningen i samhället upphov till skräck inom skolhögerens krets. År 1936 uppstod i

---

27. *Vaasa* 28.4.1921.

28. *Iltalehti* 1.7.1930.

29. *Pohjan Voima* 28.3.1928.

30. *Uusi Suomi* 19.8.1930; *Uusi Aura* 20.8.1930.

31. *Kansakoulun lehti* 15.11.1930; *Ilkka* 3.9.1930.

32. *Kansakoulun lehti* 15.9.1930.

33. *Arbetarbladet* 16.1.1931; *Kotka Nyheter* 24.1.1931.

34. *Savo* 19.1.1932.

35. *Uusi Aura* 9.12.1929.

Somero samskola en kontrovers lik den ovan nämnda kontroversen under Lappperioden. Nu var det skolföreståndaren Joel Vilkki och läraren i finska Vihtori Laurila som utsattes för påtryckningar att säga upp sig från sina respektive tjänster. Laurila var medlem i Förbundet för människorätt, som i säkerhetspolisens promemoria, som läckte ut i offentligheten, karakteriserades som kommunistisk. Av denna orsak betraktades Laurila och hans stödjare Vilkki inom den lokala skolhögern och andra konservativa kretsar som kommunister och sovjet-supportrar. Agrarförbundets riksdagsledamot och ordföranden för samskolans styrelse Lauri Sariola framhävde både i plenum och i tidningspress att Vilkki försökt använda pressen för sina politiska syften och diktatoriskt bestämt om saker och ting.³⁶ I samma anda skrev styrelsemedlemmen Viljo Lahonen i *Uusi Suomi* att styrelsen försökte undersöka konflikten objektivt medan Vilkki och Laurila strävade efter att underblåsa en mot skolarbetet fientlig sinnesstämning. Då konflikten var över valde samskolans styrelse pastorn A. I. Aarnio till skolföreståndare. Enligt tidningen *Somero* svarade Aarnios uppfattningar bättre än Vilkkis mot ortsbornas och läroverkets allvarligt sinnade religiösa fundament.³⁷ Skolöverstyrelsen konstaterade efter utredningen av fallet att samskolans styrelse hade arbetat oriktigt, men det hade ingen inverkan på utgången.³⁸

Utgående från sitt av år 1918 färgade känsloliv vädjade de konservativa opinionsbildarna till de ”osjälviska” ideal, vilkas ställning man ansåg vara hotade av demokratin. Ur de konservativas och extremhögrernas synvinkel var en fostrare som avvek från den konservativa kulturmiljön någonting katastrofalt. I tidningen *Lotta Svärd* underströk general Lauri Malmberg att det fosterländska uppfostringsarbetet behövdes för att motarbeta ruttonhet och för att kultivera sedlighet.³⁹ De konservativa kopplade dessa egenskaper till just vänstern. Så karakteriserade exempelvis *Aamulehti* den socialdemokratiska ungdomsverksamheten som farlig och samhällsfientlig.⁴⁰ Ur en sådan kulturkonservativ och absolut antisocialistisk synvinkel granskade exempelvis teologiprofessorn Antti J. Pietilä utbildningens ändamål.

36. *Somero* 23.10.1936; Rd, pr, 20.10.1936, Lauri Sariola (Agrarförbundet), s. 465.

37. *Somero* 23.10.1936.

38. *Heinöläinen* 27.10.1930; *Suomen Sosialidemokraatti* 11.12.1936.

39. *Lotta-Svärd* 1929:16.

40. 'Alaikäisten myrkyttäminen kommunismilla', *Aamulehti* 20.10.1932.

Pietilä var upprörd över att man stötte på ”kommunistiska” tankar till och med i högerpressen.⁴¹ En sådan ståndpunkt präglade de konservativas ideologi och uppmuntrade till att identifiera socialismen med kommunismen. Här framträdde vänsterns ideologi som egennyttigt simpel. ”Fosterländsk fostran” var entydigt med elitens tolkning av frihetskrigets förpliktande arv.

Medan det rådande skolsystemet uppfattades som ett samhällsbevarande instrument föreföll andra utbildningspolitiska linjer ur konservativa ögon som riskfyllda, omstörtande och ofosterländska. Ur vänsterns och liberalernas synvinkel var utbildningsreformernas uttalade syfte att stöda demokratiseringen av samhället.⁴² Denna ansågs innebära genomgripande förändringar, såsom stärkandet av individens samhälleliga kompetens och en kritisk undersökning av traditionella sakkunskapskrav. Eftersom demokratin ur de konservativas synvinkel skulle skapa en ”självisk” och ”osaklig” politik försökte man målmedvetet förändra samhällsordningen i antidemokratisk riktning. Åsikterna om jämlikhetens betydelse och innehåll delade det partipolitiska fältet i grunden. För de konservativa var samhällelig jämlikhet lika med svaghet.⁴³

Den som har makten över utbildningen kan utstaka vad som är värdelöst vetande och vad som är god kunskap.⁴⁴ Ur konservativ synvinkel var det bara ett fåtal medborgare som kunde anses kompetenta att ansvarsfullt utöva den samhälleliga makten. Denna grupp definierades snävt och politiskt. Ur det vita Finlands synvinkel var det naturligt att betona vissa egenskaper – till exempel doktorsexamen, militär grad och ställning i skyddskåren – som en helhet av bildning, politisk lojalitet och social ställning. Sålunda var det de konservativa som med antisocialistiska förtecken avgjorde vad som var passande och hur de medborgerliga dygderna såg ut. För att behärska förvaltningsapparaturen och de samhälleligt viktiga positionerna ville de konservativa definiera begreppet kompetens som meriter där de själva var starka.⁴⁵ Med hjälp av sina kontakter till personer på samhälleligt inflytelse-

---

41. Antti J. Pietilä, *Rikollisuus ja sen vastustaminen* (Helsinki 1922), s. 82–90.

42. Ilmolahti, *Eheys ja ennakkoluulo*, s. 485; Okkonen, *Peruskouluu vastaan*, s. 40.

43. Laamanen & Okkonen, 'Kansallisoikeistolainen', s. 187, 189; Okkonen, 'Ensimmäisen tasavallan', s. 22–23.

44. Lindblad & Lundahl, 'Utbildning, makt och politik', s. 14.

45. Se till exempel Laamanen & Okkonen, 'Kansallisoikeistolainen', s. 192–193.

rika poster strävade Samlingspartiet efter att normalisera den konservativa och borgerliga ideologin som opolitisk och objektiv. I enlighet med detta behandlades kommunekonomin, utbildningen och antikommunismen allmänt som opolitiska frågor.⁴⁶ Samlingspartiets riksdagsledamot Kaarle August Korvenoja konstaterade att Finlands beslutsfattande ”degraderat” betydligt efter demokratins frammarsch och framhävde vikten av att granska de politiska fenomenen sakligt och utveckla skolsystemet på objektiva grunder.⁴⁷

Den fosterländska och högersinnade skolpolitiken

Ovan har hävdats att de konservativa på 1920- och 1930-talen satte likhetstecken mellan socialism och kommunism.⁴⁸ Det samhällsbevarande ställningstagandet betydde ett rigoröst drivande av konservativa målsättningar. De konservativa ansåg att även om marxismen spreds speciellt bland ”outvecklade” kretsar var den allmänna läroplikten och utbyggnaden av grundutbildningen obehövligen och omdömeslösa åtgärder.⁴⁹ Ledarskribenten i *Aamulehti* den 20 oktober 1932 framhävde att det var de utvecklade kretsarnas primitivaste instinkter som möjliggjorde spridningen av kommunism och lögn. Ståndpunkten påminde bara avlägset om liberalernas föreställning om skolväsendets förenande uppdrag. Den konservativa högern förespråkade konsekvent en inskränkning av skolsystemet. I stället för en demokratisering av utbildningsvägarna krävde de samhällelig disciplin och lojalitet gentemot det vita Finlands förebilder.

Eftersom de konservativa utgick ifrån att maktutövning som sådan var förbehållen eliten ansåg de att det var meningslöst att bilda massorna. I stället betonade de behovet av att skydda de livsviktiga bildningsanstalterna mot vänstern. De konservativa var bekymrade över

46. Se till exempel Rd, pr, 6.2.1934, Edwin Linkomies, s. 115; Laamanen & Okkonen, 'Kansallisoikeistolainen', s. 199.

47. Rd, pr, 6.2.1934, Kaarle August Korvenoja (Samlingspartiet), s. 116–117, 120. ”Asetuttiinhan jo v. 1918 eduskunnassa sille kannalle, että veronmaksuvelvollisuus asetettiin äänioikeuden rajaksi samalla kuin äänioikeuden ikäraja korotettiin. Mutta heti seuraavana vuonna eduskunta sosialistien vaatimukseen suostuen muutti edellisenä vuonna tehdyt päätökset.”

48. Se till exempel Rd, pr, 4.12.1936, Pauli Tuorila (Fosterländska folk rörelsen), s. 819. ”Tosiasi on se, että lopulliset päämäärät ovat Suomen sosialidemokraateilla ja kommunisteilla samansuuntaisia [...]. Sosialidemokraatit hyväksyvät väkivallankin käytön.”

49. Okkonen, 'Ensimmäisen tasavallan', s. 21–23; Laamanen & Okkonen, 'Kansallisoikeistolainen', s. 199.

de kostnader riksdagen och demokratin förorsakat. Med hänvisning till den allmänna kritiken mot demokratins legitimitet stödde de nedskärningar i läroplikten och grundutbildningen. Om denna ideologi vittnade Samlingspartiets ordförande Paavo Virkkunens påstående att barnen hörde till hemmets och föräldrarnas sfär. Under en plenarsession i riksdagen förklarade han att ett minskat folkvälde innebar starkare förbindelser mellan barn och föräldrar.⁵⁰ Betecknande för det konservativa tänkandet var att hem och samhälle ansågs vara helt åtskilda: samhället representerade potentiellt marxismen och hemmet den trygga borgerligheten. Demokratin gjorde samhället benäget att erkänna ”fosterlandsfientliga” och socialistiska idéer. Enligt de konservativas världsåskådning representerade hemmet frihet och enhällighet.

Den konservativa högerens ideologiska särdrag framhövdes i riksdagens diskussion gällande produktionen av undervisningsmaterial. De som sympatiserade med enhetsskolsystemet och läroplikten hade konsekvent understött den offentliga läroboksproduktionen.⁵¹ Med högerens röster (94–84) och av klart principiella skäl hade riksdagen år 1931 begränsat studiesociala förmåner såsom subventioneringen av skolböcker, vilket begränsade folkskolväsendet. Det har hävdats att Samlingspartiets utbildningspolitik styrde över understöden till de liberala.⁵² Hösten 1933 försökte vänstern och liberalerna ändra 1931 års beslut. Undervisningsministern, Agrarförbundets Antti Kukkonen, försvarade det tidigare beslutet och definierade utbildningen av massorna som slösaktighet. I enlighet med sin konservativa uppfattning såg han den linje som han representerade som ovedersäglig.⁵³ Samlingspartiets riksdagsledamot Bror Hannes Päivänsalo stödde ministrarnas uttalande.⁵⁴ I samma anda konstaterade Samlingspartiets riksdagsledamot Yrjö Leiwo att kommunerna ”måste lära sig att spara, såsom föräldrar och barn borde lära sig att spara”.⁵⁵

I den polariserade debatten framkom i synnerhet ideologiska ståndpunkter. I sin ovan nämnda artikel framhåller Hilja Riipinen att de av-

50. Rd, pr, 8.9.1931, Paavo Virkkunen (Saml.), s. 905, 907.

51. Autio, *Ensimmäisen tasavallan kulttuuripolitiikka 1917–1944*, s. 71.

52. Cavonius, *Från läroplikt till grundskola*, s. 31.

53. Rd, pr, 22.4.1932, Antti Kukkonen (Ag.), s. 618.

54. Rd, pr, 22.4.1932, Bror Hannes Päivänsalo (Saml.), s. 625.

55. ”Kunnat ovat oppineet säästämään ja myöskin lasten vanhemmat ovat oppineet säästämään, ja vieläpä itse lapsetkin oppivat säästämään.” Rd, pr, 6.10.1933, Yrjö Leiwo (Saml.), s. 351.

giftsfria läroböckerna skulle leda till ”förslappad moral”. Hon ansåg att frågan hade avgörande betydelse eftersom samhället redan börjat utvecklas i socialistisk riktning. Hon ville försvara barn, hem och familjer mot socialismen: ”Särskilt inom vänstern har dessa fria läroböcker fått stöd [...]. Det ingår i deras program att socialisera barnen och befria hemmen från allt ansvar.”⁵⁶ Bror Hannes Päivänsalo framhöll att frågan om samhällsordningen och de viktigaste värdena handlade om frihet, föräldrars rättigheter och det privata näringslivet. Så länge det inte handlade om produktion av rusningsmedel, menade han, fanns inget behov av att ordna produktionen kommunalt. Det avgörande var att vänstern hade beredskapen att socialisera hela människolivet. Den liberala högerens stöd till vänstern var en bekymrande företeelse, menade han.⁵⁷ Den privata egendomen måste skyddas mot socialiseringen. Socialiseringen av läroböcker var farlig politisering.⁵⁸ I samma banor argumenterade Samlingspartiets riksdagsledamot Hjalmar Forstadius: ”Ge föräldrarna full frihet så de kan köpa böcker av lärare eller bokhandlare eller varsom helst. Så kan den gyllene och mycket omtalade friheten bevaras.”⁵⁹ Den socialdemokratiska riksdagsledamoten Tuomas Bryggari konstaterade att de konservativas linje representerade tiggerisamhällets ideal, enligt vilka myndigheterna skulle åläggas att hålla reda på huruvida ”tiggaren” verkligen var fattig.⁶⁰ Slutligen den 6 oktober år 1933 fälldes avgränsningslagen med vänsterns och liberalernas röster (107–75).⁶¹

Som ett resultat av studentradikaliseringen uppstod också utbildningspolitiska konflikter. Den konservativa högern betonade å ena sidan hur ”farlig” och ”osaklig” vänstern var och beundrade å andra sidan uppriktigt de radikala ungdoms- och studentrörelsernas fosterländskhet. Samlingspartiets sympatier för ungdomsrörelsen var dock mer diskreta än den fosterländska folkrörelsens. Då vänstern och

56. ”Vasemmistossa on nimenomaan näitä oppikirjoja puollettu [...]. Se kuuluu heidän ohjelmaansa tuo lapsen sosialisointi ja kotien vapauttaminen kaikenlaisesta edevastuusta”. Rd, pr, 6.10.1933, Hilja Riipinen (Ff.), s. 357.

57. Rd, pr, 27.11.1931, Bror Hannes Päivänsalo (Saml.), s. 1302.

58. Rd, pr, 27.11.1931, Bror Hannes Päivänsalo (Saml.), s. 1304.

59. Rd, pr, 27.11.1931, Hjalmar Forstadius (Saml.), s. 1304: ”Jätettäköön tässä asiassa täysi vapaus lasten huoltajille ja he saavat ostaa ne opettajien kautta tai suorastaan kirjakaupasta tai mistä hyvästä. Silloin säilyy se kultainen vapaus, josta on paljon puhuttu.”

60. Rd, pr, 27.11.1931, Tuomas Bryggari (Sd.), s. 1310.

61. Rd, pr, 6.10.1933, s. 360.

mittengrupperingarna ville förhindra den högerextrema ungdomsverksamheten, svarade Hilja Riipinen i plenum att inga lagar, statyer eller ”diktatoriska regler” skulle kunna rubba ungdomens fosterländska övertygelse. Hon påminde skeptikerna i riksdagen om de ungas deltagande i frihetskampen år 1918. Enligt Riipinen hade ungdomens patriotiska hängivenhet sina rötter i idén om ett övermänskligt ingripande: ”Detta ungdomens uppvaknande i denna tarvliga tid är inget verk av människohand, det kommer långt högre ifrån, Gud talar till detta folk genom de ungas munnar.”⁶²

Också Samlingspartiets riksdagsledamot Yrjö Leiwo försvarade de radikala ungdomarna och invände vid en plenarsession att likartade aktiviteter alltid hade förekommit och att ungdomarnas starka och fosterländska ställningstagande ”var ett gott tecken”.⁶³ Vänstern och liberalerna hänvisade till studenternas lagstridiga aktiviteter, exempelvis avlägsnandet av K. J. Ståhlbergs porträtt i Kuopio samskola, terroriseringarna av folkets hus, vandaliseringen av svenskspråkiga vägskyltar och förföljelserna av oliktankande studenter. Samlingspartiets ordförande Paavo Virkkunen ställde sig på de radikala ungdomarnas sida. Han ansåg att ungdomarna hade legitima orsaker till sina ”bästa fosterländska idéer”. I riksdagen efterlyste han objektivitet och fastslog att ungdomens hets var legitim – den fosterländska ungdomsrörelsen ville bara upprätta disciplin och auktoritet som saknades i Finland.⁶⁴ I motsvarande anda påpekade den fosterländska folkrörelsens (IKL) riksdagsledamot K. R. Kares att ungdomarna redan tidigare medverkat i politiken och att den opolitiska attityden kännetecknat bara de ryggradslösa kretsarna. Före det senaste patriotiska uppvaknandet hade ungdomen enligt Kares ägnat sig åt ohälsosamma fenomen såsom jazz och superi.⁶⁵

62. Rd, pr, 18.12.1933, Hilja Riipinen (Ff.), s. 2093–2094, 2096–2097: ”Tämä nuorison herääminen tämän matalan ajan keskellä, se ei ole ihmistyötä, se on paljon korkeampaa, Jumala puhuu tälle kansalle nuorten suun kautta.”

63. Rd, pr, 18.12.1933, Yrjö Leiwo (Saml.), s. 2097–2099: ”Tällaista poliittista harrastelua on koulunuorison keskuudessa aina ollut ja sitä tulee ehdottomasti aina olemaan [...] Kyllä minun täytyy tunnustaa, että joka tapauksessa on nuorisosta hyvä merkki, kun se isänmaalliselle asialle voimakkaasti reagoi.”

64. Rd, pr 18.12.1933, Paavo Virkkunen (Saml.), s. 2109–2112: ”Erittäin on näin käyvä, jos nuoriso tuntee itsensä loukatuksi esimerkiksi parhaissa isänmaallisissa käsityksissään [...]. Suomen opiskeleva nuoriso ei ole tätä nykyä kapinallinen eikä uppinniskainen. Se on innostunutta nuorisoa, joka itse tahtoo lujaa kuria ja kaipaa auktoriteettia.”

65. Rd, pr, 18.12.1933, K. R. Kares (Ff.), s. 2134.

Möjligen med utgångspunkt i denna mer frisinnade utveckling hade studerande Sylvi-Kyllikki Kilpi i *Ylioppilaslehti* den 18 februari 1928 vågat sig på att förutspå en utvidgning av Akademiska Socialistiska Samfundet. Tanken saknade täckning, vilket visade sig om inte förr så efter nationalhögerns tumult år 1930. Studentpolitikerna riktade in sig på att angripa högerorienteringen och den passionerade nationalismen. Denna utveckling fick Kares att entusiastiskt söka en ödesförbindelse med högerungdomarna.⁶⁶ I plenum hänvisade partikollegan Leonard Pietari Tapaninen till den finsknationelle historikern J. R. Danielson-Kalmaris bindande arv ("Låt inte elden slockna") och anförde: "Du vet att ungdomen till stor del är vår".⁶⁷

Den 16 juli år 1930 sammanfattade den svenske kulturskribenten Gideon Forssell i den konservativa *Trelleborgs-Tidningen* fyndigt den finska konservativa högerns tankesätt: "Det är bättre att samhällsordningen räddas på olaglig väg än att den störtas på olaglig väg." Enligt de konservativas uppfattning grundade sig accepterandet av demokratin på att arvet från segern år 1918 levde kvar. Ur detta perspektiv framstod socialdemokratin som en farlig ytterlighetsrörelse och demokratiseringen av samhället som illegitim.⁶⁸ Exempelvis Edwin Linkomies skrev år 1936 i *Uusi Suomi* att det var fullständigt otänkbart att låta socialdemokraterna avancera till regeringsansvar, eftersom de strävade efter att "förstöra den av fädren ärvda samhällsordningen".⁶⁹ Centralt var bevarandet av samhällets traditionsenliga institutioner och förhindrandet av en tänkbar socialistisk riksdagsmajoritet. Utbildningspolitiken vittnar om att den konservativa högern understödde de sidor av samhällsordningen som föreföll hotade av den vänsterorienterade politiken. Här hade de fosterländska läroverksunga och studentkårerna förväntningar på den konservativa och nationalistiska högern. Enligt de konservativas ideal om nationell enighet framstod vänsterns och de liberalas målsättningar om demokrati och jämlikhet som "förkonstlade" och "vansinniga". För den konservativa högern var samhället en ärvd institution som ständigt hotades av marxismen, av den lagstiftande makten och av den kommunala demokratin. Kärnan i

66. Rd, pr, 18.12.1933, K. R. Kares (Ff.), s. 2135.

67. Rd, pr, 18.12.1933, L. P. Tapaninen (Ff.), s. 2141–2142.

68. Ville Okkonen & Ville Laamanen, 'Maalaisliitosta, yhdistyslakidebatista ja kansanvallan rajoista 1933–1934', *HAik* 116 (2018:4).

69. *Uusi Suomi* 17.11.1936.

den konservativa högerens samhällsbevarande aspiration var att bevara klassamhället, där var och en visste sin samhällsliga plats.

Det nationella förenhetligandet och konservatismen

I det vita Finland var arbetarrörelsens fostringsarbete hänvisat till en kontrollerad marginal.⁷⁰ Fastän de konservativa framhävde det samhällsbevarande i sin ideologi, försökte de envist förändra samhället – rentav radikalt. Detta hade avgörande betydelse för vänstern och för den lilla liberala gruppen i deras envisa kamp för enhetsskolan. Enhetsskolsystemet behandlades i riksdagen under slutet av 1930-talet, då doktor Yrjö Ruutus kommitté utnämndes och läroverkslagstiftningen reformerades. Kommittén föreslog en avveckling av det traditionella skolsystemet. Den senare inflytelserika högerpolitikern, skolföreståndaren Jussi Saukkonen kritiserade kommittén i *Akademiska Karelen-Sällskapets tidskrift*. Han klandrade betänkanedets samhällsbetoning, i synnerhet de ensidiga kraven på social rättvisa. Saukkonen såg i Ruutu en demagog och var förvånad över kraven på enhetsskola. Han var övertygad om att reformen skulle socialisera det andliga livet, och hans uppfattning var tydligt klassmedveten: föräldrarna måste upplysas så att de inte envist skulle slösa sina barns tid i folkskolans högre klasser.⁷¹ Utgående från egen erfarenhet utdömde han enhetsskolan som osaklig och illa motiverad: de reformvänliga kretsarna saknade bedömningsförmåga och fosterländskt tänkande.⁷² Den konservativa högern såg det gamla skolsystemet som legitimt eftersom det hade önskad ”fosterländsk” effekt.

Trots att vänsterns valseger år 1936 och utnämmandet av rödmyllegovernmenten år 1937 bekräftade Samlingspartiets och den fosterländska folkrörelsens politiska isolering, stötte strävandena efter införandet av ett enhetsskolsystem fortsättningsvis på grundläggande svårigheter. En stor del av högern motsatte sig fortfarande reformen, och undervisningsminister Uno Hannula ställde sig kritisk till enhetsskolan. Enligt

70. Ulla Aatsinki, 'Vallankumouksen ja sosialismin lapset', Tiina Lintunen & Anne Heimo (toim.), *Sisällissodan jäljet* (Helsinki 2018), s. 201–204.

71. Jussi Saukkonen, 'Yhtenäiskoulu vai rinnakkaiskouluko oppikoulu-uudistuksemme perustaksi' *Akateemisen Karjala-seuran vuosikirja 1939*. "Tarvitaan vain valistus- ja opastustyötä vanhempien keskuudessa, etteivät he itsepäisesti hukkaishi lastensa aikaa kansakoulun kahden ylimmän luokan käyntiin."

72. Saukkonen, 'Yhtenäiskoulu vai rinnakkaiskouluko'.

Hannula gav elevernas bakgrund alltid olikartade förutsättningar för vars och ens framgång, och därigenom var det lönlöst att förenhetliga skolan. Han ville behålla läroverket självständigt och såg förlängningen av den obligatoriska skolgången som dyr idealism.⁷³ I samma anda försökte Samlingspartiets riksdagsledamot Aarne Honka avpolitisera sin ståndpunkt med hänvisning till ”experter”.⁷⁴

Vänster–center-samarbetet och förstärkningen av arbetarrörelsen knöt Finland till den nordiska utvecklingen, vilket innebar en preliminär socialdemokratisering av samhällsordningen.⁷⁵ Den 27 juni 1938 påpekade *Aftonbladets* ledarskribent att ”[d]e socialistiska vindarna över Finland blåsa emellertid inte längre från öster, utan från väster”. Ur de konservativas och extremhögerns synvinkel var den nordiska socialdemokratin en allvarlig hotbild. I *Uusi Huomen* varnade Hilja Riipinen år 1938 för att de folkfrontsinnade marxisterna målmedvetet byggde upp ett rött Norden och försökte föra Finland närmare Sverige. Enligt Riipinen rörde frågan ”kulturbolsjevismens” och ”den röda liberalismens” ställning i Sverige. Enligt extremhögern var marxismfaran väsentligen demokratisk till sin karaktär. Riipinen karaktäriserade statsminister Per Albin Hanssons Sverige som marxistiskt och på så sätt politiskt östligt.⁷⁶ Redan år 1930 hade Riipinen slagit fast att det likaså fosterlandsfientliga beundrandet av det västliga i grund och botten föreföll som marxism.⁷⁷

73. Rd, pr, 7.2.1939, Uuno Hannula (Ag.), s. 1944–1945.

74. Rd, pr, 7.2.1939, Aarne Honka (Saml.), s. 1948.

75. Ruth Hemstad, ’Scandinavianism, Nordic Co-operation, and ’Nordic Democracy’, Jussi Kurunmäki & Johan Strang (eds), *Rhetorics of Nordic Democracy* (Helsinki 2010), s. 187–190.

76. Hilja Riipinen, ’Orientoidutaan länteen’, *Uusi Huomen* 6 (1938). ”Kansanvalta on ase marxilaisiin päämääriin pääsyä varten. – Päämäärä on sosialistinen, punainen Pohjola [...]. Kaikkein vakavin vaara on kuitenkin se punainen liberalismi, ts. kulttuuribolshevismi, joka jäyttää Ruotsin sivistystä [...] idän johtamaan marxilaisuuteen orientoidutaan Skandinavian kautta.”

77. Hilja Riipinen, ’Hajotuksesta huolimatta eheyteen’, *Suomen nainen* 19–20 (1930). ”Länsimaisuuden pelastamisen, länsimaisen yhteiskuntalaitoksen ja oikeusjärjestyksen nimessä on myöskin kuultu vastustettavan isänmaallista yhteisrintamaa. Näin ajatellen siis länsimaisuus säilyisi vain siten, että kommunisteille jätetään menonsa vapaus, korkeintaan valitetaan heitä vähän. Vaikka nykypäivien länsimaisuuteen näyttääkin päivän ohjelmalla kuuluvan kommunistiesityksiä verisine tappeluineen ei kai yksikään täysjärkinen ihminen tätä tilannetta haluisi silti omaan maahansa [...]. Eikö tämä meikäläinen länsimaisuuden puolesta intoleva aloite saa näin suorastaan itämaista sävyä. Toisin ei voi käsittää.”

I början av 1930-talet var Samlingspartiet och den fosterländska folkrörelsen benägna att definiera socialdemokratien som en farlig och olaglig rörelse. För Samlingspartiets del liberaliserades uppfattningen delvis under slutet av 1930-talet.⁷⁸ I riksdagens plenum år 1938 karakteriserade Fosterländska folkrörelsens riksdagsledamot Bruno Salmiala den skandinaviska marxismen som ett ställningstagande för Sovjetunionen och mot de nationellt väckta staterna. Salmiala ansåg att en orientering som denna gav marxismen inflytande också i Finland. Han hänvisade till ”demokratidagarna” i Åbo, där viktiga socialdemokratiska politiker deltog: Sveriges statsminister Per Albin Hansson, Danmarks riksdagstalman Hans Rasmussen och Norges socialminister Osvar Torp. I plenumet framhöll Hilja Riipinen att ”de västerländska så kallade demokratierna” i verkligheten spred marxismen och världsrevolutionen.⁷⁹ I samma anda varnade Elias Simojoki för Sveriges ”förnedringstillstånd”, där marxistiska fackorganisationer kunde terrorisera arbetsgivarna.⁸⁰

Det är ett välkänt faktum inom forskningen att samhället blev mer harmoniskt under slutet av 1930-talet. Krigsåren medförde ändå nya motstridigheter inom vänstern. Delvis av denna orsak avvecklades demokratiseringen av samhället snabbt, och skolreformerna fick vänta. Den gamla samhällsordningen och skolväsendets maktfördelningar förblev gällande – tills vidare.

Kalla kriget, utbildningspolitiken och konservatismens kontinuitet

Matti Klinge har framhållit att efterkrigstidens politiska mentalitet tog form i 1920- och 1930-talens samhällsmiljö.⁸¹ Detta har bekräftats av senare forskning.⁸² Vänstern segrade i 1945 års riksdagsval och folkdemokraterna, det Demokratiska förbundet för Finlands folk, blev statsministerparti 1946, men högerens nederlag visade sig vara kortvarigt. Under sin period vid makten hann vänstern och den liberala högern dock stifta en del lagar för delreformerna inom utbildnings-

---

78. *Aamulehti* 30.6.1933: ”puolueen nykyinen ohjelma tähtää [...] yhteiskuntajärjestyksemme väkivaltaiseen kumoamiseen”.

79. Rd, pr, 7.9.1938, Bruno Salmiala (Ff.), s. 816–818; Hilja Riipinen (Ff.), s. 878–879, 891.

80. Rd, pr, 14.4.1939, Elias Simojoki (Ff.), s. 2360.

81. Matti Klinge, *Vihan veljet ja kansallinen identiteetti* (Helsinki 2012), s. 170.

82. Okkonen, ’Ensimmäisen tasavallan’.

politiken.⁸³ Mellankrigstidens etablerade konservativa tänkesätt inverkade i avgörande grad på 1940- och 1950-talens politiska liv – i synnerhet på utbildningspolitiken. Här återställdes det konservativa tänkandet i samhällets ledning i och med utbrottet av det kalla kriget i slutet av 1940-talet. Högerpartierna hade funnit varandra i 1930-talets läroverkspolitik.⁸⁴ Både folkskolan och läroverket hade traditionellt fostrat till ”finsknationellt” tänkande.⁸⁵ Såväl i Finland som i Sverige kom kommunisterna att förespråka grundläggande grundskolereformer.⁸⁶ Detta har i olika undersökningar setts som en koppling till Sovjetunionen och kommunisternas ”maktpolitiska ändamål”, vilket kan förklara varför ändringen i maktförhållandena upplevdes som farliga och ofosterländska.⁸⁷ I stället för att följa denna tolkningslinje är det mer välgrundat att se det som så, att den folkdemokratiska vänsterns strävanden var kopplade till de 1930-talets målsättningar som på grund av omständigheterna hamnat i marginalen. Anhängarna av enhetsskolsystemet strävade efter att avveckla de gamla maktstrukturerna som baserade sig på inbördeskrigets kulturella arv.

Krigsåren hade stoppat den samhällsreform som tagit fart i slutet av 1930-talet. Krigsslutet gav dock vänstern tillfälle att fortsätta 1930-talets reformvänliga politik och den nordiska socialistiska inriktningen. Det är problematiskt att karakterisera detta ställningstagande som radikalt – det var snarare inom Sveriges liberala kretsar som reformvänliga politiker hittade beröringspunkter. Den 21 januari 1945 redogjorde *Expressen* för Finlands politiska och samhälleliga ställning:

Det är med häpnad och oro som man på denna sidan Bottenhavet erfar att så många av de genom den tyska kursen komprometterade politikerna tänker kandidera vid riksdagsvalen i mars, precis som om ingenting hänt. Till dem hör exempelvis krigspolitikens siste statsminister och ledaren för den finska högern professor Edvin Linkomies, som bär det främsta ansvaret för den ödesdigra andliga mörkläggningen under krigsåren.

83. Ahonen, *Yhteinen koulu*, s. 132.

84. Kiuasmaa, *Oppikoulu 1880–1980*, s. 259–262.

85. *Ibid.*, s. 508.

86. Holmén, 'Den demokratiska skolan', s. 261.

87. Se till exempel Veli-Matti Autio, *Jälleenrakennuksen ja kasvun kulttuuripolitiikkaa 1945–1965* (Helsinki 1990), s. 14–15; Jouko Teperi, 'Yksityisten oppikoulujen taistelu olemassaolostaan', Jari Salminen et al. (toim.), *Yksityisten oppikoulujen historia 1872–1977* (Helsinki 1995), s. 241.

Enligt tidningen tycks Väinö Tanner och Väinö Hakkila ”inte förstå att de genom att åter kandidera till riksdagen inte blott komprometterar sitt eget parti utan också försvårar stabiliserandet av de goda grannskapsförhållandena mellan Finland och Ryssland”. *Expressen* konstaterade vidare, att för Finlands framtid ”borde det vara av största vikt att åtminstone de genom sitt tyska engagemang mest komprometterade politikerna försvinner från det offentliga livet”.⁸⁸ Den 18 december 1945 uppmärksammade *Expressen* att Tanner angripit både kommunisterna och fredsoptionen. Enligt tidningen försökte Tanner lyfta fram krigsansvarighetsprocessen som ”en partipolitisk sammansvärjning”.⁸⁹

Expressens syn på den efterkrigstida förändringen överensstämde med synen hos den finländska antikrigsvänstern, som sökte politisk uttryckskraft och sympati i Sveriges politiska offentlighet. I detta avseende är det tendentiöst och onyanserat att koppla antikrigsvänsterns krav till enbart Sovjetunionens maktsträvanden. I det socialdemokratiska partiet ledde arvet från krigspolitiken till en grundläggande splittring, om vilken författaren Erkki Vala talade i *Aftonbladet* den 17 januari 1945: ”Väinö Tanners politik har onekligen fört detta parti till en återvändsgränd. Man kan knappast längre tala om ett enhetligt socialdemokratiskt parti.”⁹⁰ Socialdemokraternas centrala utbildningspolitiker gick över till den folkdemokratiska rörelsen och fortsatte där sina strävanden att demokratisera skolväsendet. Kanske detta förklarar att folkdemokraterna blev mer initiativrika och ofta lyckades driva igenom sina förslag i utbildningspolitiken. Finlands undervisningsminister Johan Helo beskrev den förändrade situationen i vänstertidningen *Norrskensflamman* den 22 oktober 1945: ”Vårt förhållande till Sovjetunionen, som nu är ett annat än tidigare, pålägger oss vissa förpliktelser, vilkas verkningar sträcker sig ända till skolan.”⁹¹ Den folkdemokratiska tidningen *Vapaa Sana* menade att den ensidiga och chauvinistiska atmosfären haft en katastrofal inverkan på krigspolitiken.⁹² År 1946 organiserade Finska Kvinnoförbundet för Demokrati ett möte där enhetsskolan diskuterades. I mötet deltog den svenska läkaren Ada Nilsson och Sveriges kommunistiska partis riksdagsleda-

---

88. *Expressen* 21.1.1945.

89. *Expressen* 18.12.1945.

90. *Aftonbladet* 17.1.1945.

91. *Norrskensflamman* 22.10.1945.

92. *Vapaa Sana* pääkirjoitus (pk) 6.4.1946.

mot Gerda Linderot.⁹³ Folkdemokratiska tidningar skrev mycket om skolpolitiken i Sverige, Storbritannien, Förenta staterna och Sovjetunionen.⁹⁴ Den folkdemokratiska vänstern var den enda som konsekvent försvarade enhetsskolreformen. I (de vänstersocialistiska) tidningarna *Vapaa Sana* och *Arbetaren* hänvisade lektorn Tyyne Lassila den 29 mars 1946 till ett föredrag i Stockholm av en amerikansk professor som var mycket positivt inställd till enhetsskolan.⁹⁵

En aktiv skoldebatt var en märkbar konsekvens av krigsslutet. Sålunda fördes 1930-talets diskussioner i en ny politisk miljö. Innehållet och frontlinjerna i debatterna visade ändå på kontinuiteten, då den meritokratiska eliten nästan enigt fördömde enhetsskolnitiativen. I boken *Me odotamme uutta koulua. Taistelu oikeudesta ja yhteiskunnallisesta kasvatuksesta* (1947) betraktade läraren U. U. Seppä det som skolundervisningens uppgift att påvisa vilka uppfattningar som var orena eller eviga och kristliga. Han betonade särskilt vikten av att hålla folkskolan skild från läroverken.⁹⁶ I tidningen *Vapaa Sana* skrev Anna Nevalainen att boken var konservativ och representerade missnöje gentemot materialism, stadskultur och jämställdhet.⁹⁷ Den 23 juni betonades i *Vapaa Sana* att det var viktigt att pröva Finlands och Sveriges utbildningspolitiska interaktion. I tidningen karakteriserade Yrjö Ruutu det som omöjligt för pedagoger eller föräldrar att lägga märka till barns verkliga begåvningar och förmågor vid elva års ålder.⁹⁸ På så sätt ställde han individualismen och elitänkandet mot varandra. Enligt Ruutu var det orättfärdigt att det rådande skolsystemet inte gav valfrihet till alla.⁹⁹

De konservativa har traditionellt förespråkat sådan politisk socialisation där de lärda bör vara lojala gentemot nationalistiskt högeränkande. Bland de konservativa hade det varit en självklarhet att den högre utbildningen uppfattas som uppfostran för eliten. Sedan 1930-talet hade den så kallade intelligentsians överproduktion i dessa

93. *Vapaa Sana* 1.6.1946.

94. Rd, pr, 8.3.1949, Anna Nevalainen (Fd.), s. 442–444; *Työkansan Sanomat* 25.4.1946.

95. *Vapaa Sana* 29.3.1946; *Arbetaren* 31.5.1945.

96. U. U. Seppä, *Me odotamme uutta koulua. Taistelu oikeudesta ja yhteiskunnallisesta kasvatuksesta* (Helsinki 1947), s. 49, 55, 76, 167.

97. *Vapaa Sana* 4.1.1948.

98. *Vapaa Sana* 17.4.1948.

99. Yrjö Ruutu, 'Koulu ja kansalaiskasvatus', Kalevi Kajava (toim.), *Kohti uutta koulua. Kasvatijat puhuvat ajankohtaisesta koulukysymyksestä* (Helsinki 1946), s. 19–20.

kretsar betraktats som ett växande problem.¹⁰⁰ I detta avseende var det konservativa tänkandets kontinuitet uppenbar. Till exempel den 10 maj 1946 kritiserade pseudonymen Timo i *Uusi Suomi* att ”nydemokrater” ville utöka antalet studenter.¹⁰¹ År 1948 konstaterade professorn Karl Bruhn på lärardagarna i Helsingfors att de begåvade barnen i enhetsskolan var tvungna att studera med de mindre begåvade. Under samma evenemang påstod pedagogen Akusti Salo att bara 25 procent av elevmaterialet lämpade sig för läroverk.¹⁰² I boken *Uudistuva kansakoulu* (1948) invände skolrådet Alfred Salmela att de obegåvade skulle känna sig mindervärdiga i enhetsskolsystemet. Enligt honom borde man för gott överge drömmen om att alla barn skulle ha samma förutsättningar.¹⁰³

I riksdagen avvisades en totalreform av skolsystemet. Kalla kriget bröt ut och stimulerade konservatismen i allmänhet och högerorienteringen inom socialdemokraterna. Det gav också mellankrigstidens antikommunism en demokratisk prägel. Kalla krigets anda medverkade också till en formförändring inom extremhögern, som kopplade ihop den kategoriska antikommunismen med pluralismens ideal. Kalla kriget luckrade upp den folkdemokratiska rörelsens marginalisering. Nu upplevde ledande politiska krafter krigspolitikerna som en berättigad kamp, man kände inget behov av moraliska och självkritiska funderingar. Både den nationalistiska högern och socialdemokraterna såg krigspolitikerna som legitim. Ur vänsterns perspektiv var det avgörande vad högerinitiativet på 1930-talet och krigsåren kunde ha lett till. Kalla kriget gjorde alla reformer med ”kommunistiska” förtecken omöjliga. Ett undantag från detta var skolöverstyrelsens ledning, som aktivt försökte återgå till Oskari Manteres praxis. När folkdemokraten Yrjö Ruutu (1945–1950) avgick ersattes han av socialdemokraten R. H. Oittinen (1950–1972).

Stagnationen bland skolväsendets mest instabila auktoriteter visade att mellankrigstiden hade lämnat djupa spår. Föreningen Finlands Samhällsskydd (SYT), som grundades på 1950-talet med syfte att motarbeta kommunismen och det ofosterländska tänkandet, pekade särskilt på den andliga kontinuiteten. Utbildningssystemets politiska och samhälleliga

---

100. *Uusi Suomi* 6.5.1947.

101. *Uusi Suomi* 19.1.1947.

102. *Uusi Suomi* 4.1.1948.

103. Alfred Salmela, *Uudistuva kansakoulu* (Helsinki 1948), s. 146.

anda var central för föreningens verksamhet. Detta gällde särskilt föreningens aktivism inom lärarutbildningen. SYT ordnade kontinuerligt samhällelig fostran för rektorer och lärare vid olika läroanstalter. På ett möte den 19–20 november 1960 granskade lärarutbildningsanstalternas rektorer tillsammans med SYT det finsknationella tänkandet. Skolöverstyrelsens avdelningschef Alfred Salmela påpekade att ”lärarens sinne måste vara finländskt”. Rektorn för Åbo lärarutbildningsanstalt Olavi Lähteenmäki fastslog på mötet att kommunism inte kunde existera i någon finsk form – ”det finns bara en internationell kommunism”. Enligt skolorådet och rektorn L. Arvi P. Poijärvi var lärarna förpliktade att föra arvet från krigsåren vidare. ”Vi måste berätta för ungdomarna allt som vi har upplevt”, sammanfattade han. V. Jussila framhävde att situationen i samhällelig bemärkelse utvecklats i hotfull riktning: ”Vi ser faran också inom vårt eget arbetsfält.” Ordföranden för Finlands Folkskollärares fackförbund Lauri Järvi sade på mötet att lärarna allmänt tänkte rätt i fosterländska frågor: ”Men avvikelser finns i sådan utsträckning att det finns anledning till oro. Få unga lärare vet hur en fosterländsk utbildning skall organiseras.”¹⁰⁴

Rektorerna för lärarutbildningsanstalterna diskuterade också antagningen av studerande. Syftet var att utveckla sätt att förhindra att ”kommunistiska” kandidater valdes in. Rektorn för Åbo lärarutbildningsanstalt Olavi Lähteenmäki hävdade att de sökandes tillhörighet till kyrkan, fritidshobbyn och läroverksrektorns utlåtande måste beaktas vid antagningen. ”Det är rektors ansvar att organisera elevantagningen – det handlar om stora frågor som gäller hela nationen.” På mötet påpekade rektor A. Valtasaari att ”Seminariernas ansöknings-tid kommer att arrangeras i mars. Kvaltävlingen kommer att hållas i början av juni. Resultaten behöver inte presenteras omedelbart. Detta

---

104. Citaten i orig.: ”Opettajain tulee olla mieleltään suomalainen.” ”Suomalaista kommunis-mia ei ole olemassa – on vain kansainvälinen kommunismi.” ”Siis positiivinen tilin-päättös taistelulistamme olisi saatettava oppilaiden tietoon. – Nuorille on esitettävä kaikki se, mitä me olemme kokeneet.” ”Kentällä olemme hyvin huolestuneita vallit-sevan tilanteen johdosta. Näemme vaaran jopa omalla työkentällämme.” ”SKL:lla on mahdollisuus antaa kuva suomalaisesta opettajasta. Kuva on positiivinen. Ammatti-kunnassa annetaan suuri arvo periaatteellisille näkökohdille. Mutta poikkeamiakin on siinä määrin, että huoleen on aihetta [...] Harvalla nuorella opettajalla on tietoa siitä, miten isänmaallista kasvatusta tehdään.” Den handskrivna promemorian ”Muistio opettajanvalmistuslaitosten rehtorien ja ylioppilas- tai oppilaskuntien kuraattorien neuvottelupäiviltä”, 19–20.11.1960, SYTa, k163, RA, Helsingfors.

ger möjlighet att skaffa ytterligare detaljer. Vid den preliminära studerandeantagningen är rektor inte bunden till kandidaternas skolbetyg.” Mötet betraktade kommunisternas taktik som konspiratorisk – kommunisterna försökte ”infiltrera” armén och skolor. Olavi Lähteenmäki konstaterade att det faktum att den sökande var kommunist ibland kunde vara en svårlöst fråga. Därför ansåg han att det var viktigt att kandidaterna intervjuades i samband med urvalsproceduren. Genom intervjun kunde man försäkra sig om att kandidaterna hörde till kyrkan och var medlemmar i lämpliga föreningar.¹⁰⁵

Rektorn för Raumo seminarium T. O. Laurilehto beaktade också den politiska sidan av studerandeantagningen. Han påminde om att det fanns kommunister i olika seminarier. Laurilehto föreslog att sökandenas kommunistiska sympatier och moraliska lämplighet skulle kontrolleras med specifika frågor: hade kandidaten gått i söndagsskola (och i hur många år), var kandidaten officer, var kandidaten medlem i en nationalistisk ungdomsorganisation (”Kansallisten nuorten jäsen”), var kandidaten scout?¹⁰⁶ Vid ett andra möte påpekade rektorn för Kemijärvi seminarium Erkki Lämsä att det var besvärligt att försäkra sig om de 16–17-åriga kandidaternas pålitlighet. Ett fall hade emellertid varit tydligt: ”Han ledde pionjärvadlingen nära Uleåborg”.¹⁰⁷ Laurilehto beskrev sovringen som utmanande men inte omöjlig.¹⁰⁸ SYT:s verksamhetsledare Osmo Kupiainen konstaterade på mötet att Lotta Svärd- och skyddskårsorganisationernas upplösning hade varit ödesdiger för den fosterländska fostran, och att de uppgifter som rörelserna haft nu övergått på lärarutbildningsanstalterna.

-
105. Citaten i orig.: ”kirkosta eroaminen, oma elämäkertakaavake, tieto vapaa-ajan harrastuksista, oppikoulun rehtorin lausunto.” ”Rehtorin on otettava vastuu oppilasvalinnasta – on kysymys suurista, koko kansakuntaa koskevista arvoista.” ”Hakuaika seminaarihin on maaliskuulla. Pääsytutkinto on kesäkuun alussa. Tuloksia ei tarvitse heti esittää pyrkijöille. Tämä antaa rehtoreille mahdollisuuden hankkia täydentäviä tietoja [...]. Suorittaessaan ennakkokarsintaa rehtori ei ole sidottu keskikoulutodistukseen.” Den handskrivna promemorian ”Muistio opettajanvalmistuslaitosten rehtorien ja ylioppilas- tai oppilaskuntien kuraattorien neuvottelupäiviltä”, 20.11.1960, SYTa, k163, RA, Helsingfors.
106. Osmo Kupiainens bilaga till promemorian 19.11.1960. ”Muistio opettajanvalmistuslaitosten rehtorien ja ylioppilas- tai oppilaskuntien kuraattorien neuvottelupäiviltä”, SYTa, k163, RA, Helsingfors.
107. Konferensen i Kemi träsk 28-29.8.1960, SYTa, k163, RA, Helsingfors.
108. Osmo Kupiainens bilaga till promemorian 19.11.1960. ”Muistio opettajanvalmistuslaitosten rehtorien ja ylioppilas- tai oppilaskuntien kuraattorien neuvottelupäiviltä”, SYTa, k163, RA, Helsingfors.

Dessa möten väckte en diskussion om arvet från 1920- och 1930-talen. Vid ett möte framhölls att lärarkåren varit den skinande ideologiska drivkraften under dessa årtionden.¹⁰⁹ Vidare vittnar ställningstagandena och samtalen vid mötena om en inofficiell eller halvofficiell fostrargärning, som försvärats i och med nederlaget 1944. Vid ett motsvarande möte den 31 mars 1960, där deltagarna huvudsakligen var präster och pastorer, framhöll mötesdeltagaren Kusti Korhonen att det viktigaste målet för kyrkans fostringsarbete var offerviljan: ”Det finns ingen fri nation utan offer.” En annan deltagare påminde om att patriotismen lämnat outplånliga spår i 1920- och 1930-talens skolsystem. I diskussionerna lutade tolkningarna mot att J. K. Paasikivi hade underlättat kommunismens genombrott efter kriget.¹¹⁰ Mötesdeltagarna hänvisade också till arvet från 1918. Teologen Jussi Kuoppala krävde en rigorös attityd gentemot aktuella ”lögner”: ”Ryssen är ryss, om man så steker honom i smör.”¹¹¹ Verksamhetsledaren Osmo Kupiainen påminde om, att trots att Paasikivi var patriot så ”bugade han sig inför kraften”. Kyrkoherde Väinö Lehtinen konstaterade, lojal gentemot mellankrigstidens nationalistiska högertänkande, att självuppoffringsandan försvunnit omedelbart efter kriget: ”I dess ställe kom egoismen.”¹¹²

De ovan nämnda mötena såg också den så kallade sociala staten som farlig för det nationella oberoendet. SYT-juristen Erkki Tynkkynen påpekade att alla diktatorer fortsatte att tillhandahålla sociala förmåner. Detta överensstämde allmänt med den konservativa högerns tänkesätt. Olavi Lähtenmäki påpekade att utbildningens ideal skulle vara ”ett sunt husbondssinne”. Inte ens Sovjetunionen hade lyckats upphäva de borgerliga familjeinstitutionerna. I samma riktning pekades det också i Sveriges kommunistiska partis *Arbetartidningen* den 10 januari 1963: ”Sovjetunionen är ingen vän av den s.k. fria uppfostran. Föräldrar och lärare har auktoritet.” Såväl i Sverige som i Finland hyllade de konservativa kretsarna den familjecentrerade utbildningspolitiken som en

109. Konferensen i Kemi träsk 28–29.8.1960, SYTa, k163, RA, Helsingfors.

110. Citatet i orig.: ”Ei ole uhrimielisyyttä ilman uhria, ei ole vapautta ilman uhria.” Konferensen 30–31.3.1960, SYTa, k163, RA, Helsingfors.

111. Citatet i orig.: ”Ryssä on ryssä, vaikka voissa paistaisi.” Samtalet om Osmo Kupiainens inledningsanförande 30.3.1960, SYTa, k163, RA, Helsingfors.

112. Citaten i orig.: ”Paasikivi oli patriootti, mutta hän kumarsi voiman edessä. Tämä oli hänen heikkoutensa.” ”Heti sodan jälkeen hävitettiin sodan uhriajatus. Se vei itsekkyyteen ja etuiluun.” Diskussionsprotokoll 31.3.1960, SYTa, k163, RA, Helsingfors.

motkraft mot ”socialistiska” och okristliga målsättningar. Exempelvis protesterade Göteborgsprästerna i Sverige mot det statliga skolväsendet och mot sexualundervisningen på följande sätt: ”Blir avvikelser från kristen etik på allvar skolans linje har skolan inte endast övergett sin hittillsvarande grundval, den kristna livssynen, utan också tagit ställning mot denna. Det innebär en kränkning av allvarligaste slag och av föräldrarnas rätt att bestämma över sina barns uppfostran.”¹¹³ Vid SYT-föreningens möte med en grupp lärare den 8 oktober 1960 konstaterade läraren Oiva Seppälä att sexualmoralen visat sig vara på nedgående i väst men på uppgående i Sovjetunionen.¹¹⁴

Osmo Kupiainen ansåg att nationen fostrat till fosterländskhet under åren 1860–1939. Vid mötet den 19–20 november 1960 konkluderade han att kommunister inte ska antas till lärarutbildningsanstalter eller till reservofficersskolan.¹¹⁵ Vid ett andra möte sade skolinspektör Karikoski att den största faran för nationen var möjligheten att lärarna skulle underkasta sig vänstern. Han konstaterade att den senaste tidens historia hade försumrats på ett farligt sätt. Läraren Yrjö Parkkola föreslog att man skulle ge ungdomarna tydligare kunskap om patriotismen: ”När jag gick på seminariet var varje pojke i skyddskåren och varje flicka i lottakåren.” Läraren Olavi Soikkeli resonerade att då dagens unga inte upplevt krigstiden var det svårt för dem att skapa sig en korrekt uppfattning om begreppet fosterland. Läraren Aaro Kuhanen krävde klarare fosterländsk fostran i skolor och vidare grundandet av frivilliga försvarsorganisationer. Utgående från de framlagda åsikterna var kopplingen till mellankrigstidens vita tänkesätt uppenbar. Kupiainen påpekade att många människor cyniskt nog inte ville tala om kriget och fosterlandet. Rektorn för Kajana seminarium Paul Sonny konstaterade att utan kyrkan och skolverket hade vinterkriget varit omöjligt.¹¹⁶

Ovan har jag visat att de konservativa uppfattade skolsystemet som en viktig institution i den politiska socialisationen. De antikommunistiska kretsarnas vitalitet dalade mot slutet av 1960-talet, då vänstern segrade i riksdagsvalet 1966, kommunisterna trädde in i regeringen och

---

113. *Svenska Dagbladet* 23.9.1954.

114. Diskussionsprotokoll 8–9.10.1960, SYTa, k163, RA, Helsingfors.

115. Slutplädering 20.11.1960, Osmo Kupiainen. ”Muistio opettajanvalmistuslaitosten rehtorien ja ylioppilas- tai oppilaskuntien kuraattorien neuvottelupäiviltä”, 19–20.11.1960, SYTa, k163, RA, Helsingfors.

116. Diskussionsprotokoll 8–9.10.1960, SYTa, k163, RA, Helsingfors.

den intellektuella ungdomen började sympatisera med vänstersocialism och kommunism. Detta innebar slutet på det centrala arvet efter 1918 års och mellankrigstidens konservativa höger: att isolera marxismen från de viktigaste samhälleliga institutionerna. Samtidigt förlorade den konservativa högern sina ställningar och sin auktoritet. Mot slutet av 1960-talet fick vänstern ett aldrig förr skådat inflytande inom samhällets ledande skikt. Skolväsendets halvofficiella system med yrkesförbud avvecklades. Denna vändning var av fundamental betydelse, eftersom de etablerade politiska strukturerna fälldes och den legislativa initiativmakten tappade sin högersinnade underton. Motsättningen mellan arvet från mellankrigstiden och 1960-talets samhälleliga förändring hade avgörande betydelse för den politiska kampen och särskilt för de ungas vänstersympatier. Denna utveckling var också bakgrunden till de politiska tvisterna och de konservativas hotbilder i samband med 1968 års grundskolereform.

Slutsatser

I denna uppsats har arvet efter inbördeskriget 1918 och dess inflytande på utbildningen undersökts ur olika synvinklar. Uppsatsen påvisar att den konservativa högern reagerade högljutt mot vänsterns och den liberala högerens utbildningspolitiska mål. Den konservativa högern betonade familjeinstitutionens och valfrihetens ställning mot statsmaktens och vänsterns ”opatriotiska” inflytande. För att avvärja vänsterns inflytande inom bildningsinstitutionerna betraktade den konservativa högern meritokratin och skolväsendets ideal genom 1918 års linser. Under 1920- och 1930-talen definierades utbildnings- och kulturpolitikens spelrum av den stormiga och oförutsägbara politiska atmosfären i landet. Detta överensstämde med Samlingspartiets och andra samhällsbevarande kretsars betraktelsesätt, nämligen att folkstyret och marxismen hotade den nedärvda samhällsordningen, det privata ägandet och de fosterländska värderingarna. För Samlingspartiet, och senare också för den fosterländska folkrörelsen, var fosterländskheten en klar högerorientering. Ur de konservativas synvinkel var vänsterorienterade lärare en sedlig och samhällelig omöjlighet.

Målet för vänsterns och liberalernas utbildningspolitik var att skapa ett jämlikt och demokratiskt samhälle. De som ifrågasatte vänsterns legitimitet i skolfrågor fördömde också strävan efter jämlikhet och grundade sina misstankar på olika konspirationsteorier. Riksdagen

hade stiftat lagen om läroplikt år 1921. De som motsatte sig reformen hävdade att tvånget kränkte familjernas självständighet och representerade en osund och schematisk bildningsuppfattning. Ur de konservativas synvinkel var reformen en farlig och slösaktig utvidgning av samhället. De konservativa ville snarare basera skolsystemet på ideal som frivillighet och valfrihet. Dessutom underströk den konservativa högern att utbildningspolitiken måste betraktas ”opolitiskt”. Ur deras synvinkel var vänsterorienteringen mer än högerorienteringen en politisk fråga.

Efter inbördeskriget försökte anhängare av enhetsskolreformen demokratisera den politiska socialisationen, det vill säga skolans uppdrag som förmedlare av medborgarvärden. Enligt de konservativa hotades uppfostran kontinuerligt av de demokratiska representationsorganen. Det verkar uppenbart att utbildningspolitiska motsättningar var en konsekvens av samhällets allmänna demokratiska utveckling som så småningom försvagade de konservativas maktpositioner. I uppsatsen har jag visat att nationalhögern var kapabel att använda andra maktstrukturer i stället för kommunalfullmäktiges eller riksdagens styrkeförhållanden. Matti Klinge framhävde denna realitet redan i boken *Vihan veljistä valtiosotalismiin* (1972).¹¹⁷

Denna uppsats har lyft fram det faktum att den konservativa högern behöll sin inflytelserika ställning inom skolväsendet också efter 1945. Jag har kunnat konstatera att efterkrigstidens samhälleliga brytningar inte kan förklaras bara med krigspolitikens förlust. Det måste däremot betonas att den folkdemokratiska rörelsens utgångspunkt hade uppstått under 1930-talets politiska kamper och krigsårens samhälleliga begränsningar. Det var i synnerhet denna rörelse som krävde enhetsskolans genomförande. Krigsåren och kalla krigets utbrott förorsakade nya motsättningar inom det politiska livet. Motsättningarna gällde också utbildningspolitiken, skolöverstyrelsen och lärarutbildningen. Inom skolväsendet rådde också fortfarande det halvofficiella reglementet som gällde ”fosterlandsfientliga” kretsar och vars syfte var att försvara arvet från mellankrigstiden. Denna försvarsverksamhet hade ett omfattande stöd bland inflytelserika utbildningspolitiska aktörer.

Betecknande för de konservativas utbildningspolitiska strävan var att de ville socialisera medborgarna till en radikalt hierarkisk samhälls-

---

117. Klinge, *Vihan veljet*, s. 212.

ordning. De ”begåvade” och ”ansvarsfulla” nationalisterna ansågs behöva egna skolsystem för att tjäna det allmänna bästa. Av mellankrigstidens debatter framgår det tydligt att de konservativa strävade efter att legitimera sina maktpositioner med hjältemodiga skildringar om ”frihetskrigets” förpliktelse. Den här betydelsenyansen definierade också meritokratin innehåll. De konservativa ville absolut inte utvidga de bildade klasserna. Snarare betraktades skolsystemets elitism i de konservativas föredöme som en garanti för fosterländskhet, och skolmiljöns demokratisering uppfattades som en fara mot det här idealet. Genom att kontrollera de viktiga samhällsliga positionerna var de konservativa behöriga att legitimera och avpolitiserat sina ideal av den politiska socialisationen.

Enligt Patrick Garry sätter de konservativa värde på den nationella historien som en grund för den samhällsliga utvecklingen. Därigenom undviker de konservativa i allmänhet ”abstrakta principer” och ”utopiska planer”.¹¹⁸ Pekka Suvanto har på motsvarande sätt konstaterat att de konservativa motsätter sig ”alla abstrakta teorier”.¹¹⁹ Ironiskt nog har jag i den här uppsatsen visat att nationalhögerns uppfattningar av elittänkandets ”opartiskhet” och ”opolitiskhet” var abstrakta. Trots att den finska konservatismen också betonade den nationella enigheten, var den strängt klassmedveten och kategoriserande. Den finska konservatismen samlade intryck från den alleuropeiska högerinriktningen som under 1920- och 1930-talen allt strängare ifrågasatte idén om den mänskliga likvärdigheten.

Skuggan efter år 1918 höll liv i den finländska konservatismen fram till den sociala statens och skattestatens genombrott. Under 1960- och 1970-talen liberaliserades hela den samhällsordning inom vilken ”den andra republikens” ideal förverkligades också på andra områden än inom utrikespolitiken. De i uppsatsen skildrade konservativa krafternas ställning försvagades då vänstern och mittengrupperna fann varandra under senare delen av 1960-talet. I den mån det inte skett tidigare kom genomförandet av grundskolereformen att innebära en grundläggande samhällslig frigörelse från mellankrigstidens politiska liv.

---

118. Patrick M. Garry, *Conservatism Redefined. A Creed for the Poor and Disadvantaged* (New York 2010), s. 32–33.

119. Suvanto, *Konservatismi*, s. 13.